

Гульдана Балгабаевна Жакибаеваның «8D01610 – Тарих» білім беру бағдарламасы бойынша тарих саласындағы философия докторы (PhD) дәрежесін алуға ұсынылған «Жоғары оқу орындарында Қазақстан тарихын оқыту барысында мұрағаттық материалдарды пайдаланудың әдістемесі (Ресей империясының Қазақстанның оңтүстігін жаулап алуы туралы құжаттар негізінде)» диссертациялық жұмысына

Андатпа

Зерттеу тақырыбы: «Жоғары оқу орындарында Қазақстан тарихын оқыту барысында мұрағаттық материалдарды пайдаланудың әдістемесі (Ресей империясының Қазақстанның оңтүстігін жаулап алуы туралы құжаттар негізінде)»

Зерттеудің мақсаты: Жоғары оқу орындарында Қазақстан тарихын оқыту процесінде мұрағаттық материалдарды пайдаланудың рөлі мен маңыздылығын ашу (Ресей империясының Қазақстанның оңтүстігін жаулап алуы туралы құжаттар негізінде).

Зерттеу міндеттері:

1. Қойылған мәселенің тарихнамасының мәселелерін талдау.
2. Тарих сабақтарында мұрағаттық құжаттармен жұмыс істеудің негізгі заманауи әдістерін анықтау.
3. XIX ғасырдың ортасында Ресей империясының Оңтүстік Қазақстан аумағын жаулап алуы мәселесі бойынша мұрағаттық материалдарды талдау және жүйелеу.
4. Зерттеу тақырыбы бойынша картографиялық материалды талдау және әзірлеу.
5. Қазақстанның жаңа тарихын оқыту курсына студенттерге арналған оқу-әдістемелік құрал әзірлеу және сынақтан өткізу.
6. Тарихты оқыту курсына мұрағаттық құжаттарды пайдаланудың тиімділігін көрсету және оларды оқу процесінде қолдану бойынша ұсыныстар әзірлеу.

Зерттеу нысаны: Университетте тарихты оқыту курсына мұрағат көздерін пайдаланудың педагогикалық және әдістемелік мүмкіндіктері.

Зерттеу пәні: XIX ғасырдың ортасында Оңтүстік Қазақстан аумағын жаулап алу мәселелері бойынша мұрағаттық материалдар мен құжаттар.

Зерттеу әдістері:

Тапсырмаларды орындау үшін келесі **әдістер** қолданылды:

- мұрағат материалдарын жүйелеу және сыни талдау, сондай-ақ зерттелетін тақырып бойынша объективті тұжырымдарды көрсету үшін диалектикалық әдістер, жүйелік тәсіл және тарихизм принципі қолданылды;

- мұрағаттық дереккөздерді зерттеу және таңдау кезінде ең сенімді тарихи дереккөздерді таңдауға мүмкіндік беретін салыстырмалы-тарихи әдіс қолданылды;

- анықталған мұрағат көздеріне түрлік талдау жүргізу мақсатында жіктеу белгілері бойынша құжаттардың мазмұндық тізімдерін жасауға мүмкіндік беретін жіктеу әдісі қолданылды;

- XIX ғасырдың ортасында Қазақстанның оңтүстік өңірлерінде болып жатқан тарихи оқиғаларды дәйекті қайта құру үшін тарихи уақыт ағымына сәйкес тарихи құбылыстардың динамикасын қарауға мүмкіндік беретін хронологиялық әдіс пайдаланылды;

- археографиялық өңдеу әдісін қолдану барысында мұрағат материалдарын оқу процесіне енгізу үшін стилистикалық түрде өңделіп, электрондық тасымалдағыштарға жиналды;

- мұрағат материалдарын пайдалана отырып, 3 курс студенттерімен сабақ өткізу үшін тарих сабақтарында тарихи құжаттармен жұмыс істеудің педагогикалық тәжірибесі зерделеніп, жинақталды;

- Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің

базасында архивтік құжаттармен жұмыс жасауда студенттердің құзыреттілігінің қалыптасуының диагностикасын анықтау үшін студенттер арасында сауалнама жүргізілді. Бұл зерттеуге «Тарих-дінтану», «Тарих-география» білім беру бағдарламаларын 147 студенті қатысты. Сауалнама Google Forms платформасына негізделген Whatsapp қосымшасы арқылы жүргізілді. Сондай-ақ жоғары оқу орындарының оқытушылары арасында тарих сабақтарында мұрағат материалдары мен заманауи педагогикалық технологияларды пайдалану бойынша сауалнама жүргізілді;

- 3 курс студенттері арасында оқу іс-әрекетінің нәтижелерін анықтау мақсатында педагогикалық эксперимент барысында диагностикалық-практикалық талдау пайдаланылды, ол білім алушылардың оқу жетістіктерінің динамикасын, оқытудың заманауи әдістерін пайдалану кезінде анықтауға мүмкіндік берді;

- тарихи карталарды зерттеу барысында картографиялық әдіс қолданылды. Карталарды визуалды талдау арқылы Сырдария, Жетісу және жаңа Қоқан әскери желілерінде орналасқан әскери бекіністердің, көшкіндердің, ауылдардың нақты орналасқан жері анықталды;

- картографиялық материалды жасау үшін деректерді өңдеу мен есептеудің геоақпараттық әдістері (ArcGIS 10.1 бағдарламалық құралдары) пайдаланылды.

Қорғауға шығарылатын негізгі ережелер:

1. Тарихты оқыту процесінде архивтік дереккөздерді зерттеу мен пайдаланудың әдістемелік мүмкіндіктерін тарихнамалық талдау архивтік құжаттарды зерделеу бойынша әдістемелік құралдар оқу процесіне жеткіліксіз әзірленгенін және енгізілгенін көрсетті. Қазақстан тарихы бойынша мұрағаттық құжаттардың жарияланған жинақтары кітапхана қорларында аз мөлшерде бар, ал олардың интернетте болуы одан да аз, бұл оларды педагогтардың пайдалануын қиындатады.

2. Заманауи оқыту әдістеріне жүргізілген кешенді талдауы тарихи құжаттармен тиімді жұмыс жасауда инновациялық технологиялардың шеңберін анықтауға мүмкіндік берді.

3. Зерттеу тақырыбы бойынша анықталған мұрағаттық және картографиялық дереккөздерді талдау XIX ғасырдың ортасында Қазақстан мен Орта Азияның оңтүстік аумақтарына қатысты Ресей империясының мақсатты жаулап алу саясатын дәлелдейді.

4. Мұрағаттық материалдармен жұмыс жасауда студенттердің құзыреттілігін қалыптастыру диагностикасы тарих сабақтарында мұрағаттық құжаттарды қолданудың оң және әлсіз жақтарын анықтауға мүмкіндік берді. Сауалнамаға қатысқан студенттердің көпшілігі тарихи құжаттарды оқуға қызығушылық танытады, сонымен қатар заңнамалық құжаттармен және әдеби жанрдағы материалдармен жұмыс істеу дағдыларына ие. Сабақтарда мұрағаттық құжаттарды пайдалану процесінде мұғалімдердің басты проблемаларының бірі студенттердің мұрағаттық құжаттармен жұмыс істеу дағдыларының болмауы деп аталады. Алайда, көптеген сауалнамаға қатысқан мұғалімдер оқу процесінде мұрағаттық құжаттарды қолдануды қажет деп санайды, өйткені олар студенттердің кәсіби және ғылыми-зерттеу құзыреттіліктерін дамытуға ықпал етеді.

5. Әзірленген және жарияланған «Қазақстанның жаңа тарихын оқыту курсына сыни ойлау әдістерін қолдану» оқу-әдістемелік құралы Қазақстанның жаңа тарихы сабақтарында мұрағат материалдарын пайдаланудың рөлі мен маңызын ашады.

6. Педагогикалық эксперименттің нәтижелері қазіргі заманғы педагогикалық технологияларды мұрағаттық құжаттармен бірге қолдану студенттердің алдағы уақыттағы педагогикалық қызметінде қажет болатын кәсіби дағдыларын дамытудың тиімді және нәтижелі тәсілі болып табылатындығын көрсетті.

Негізгі нәтижелер:

1. Жұмыс барысында біз тарихты оқыту процесінде мұрағаттық материалдар мен құжаттарды пайдаланудың теориялық-әдіснамалық негіздерін кешенді зерделеу, жинақтау және талдау жүргіздік.

2. Заманауи педагогикалық технологиялар зерттелді және тарихи құжаттармен жұмыс істеу үшін олардың ең тиімдісі белгіленді.

3. Ресей империясының Оңтүстік Қазақстан аумағын жаулап алуы мәселелері бойынша РМӨТМ және ҚР ОММ қорларынан мұрағаттық құжаттар анықталды. Бұл дереккөздер хронологиялық және түрлік принцип бойынша сыни талдауға және жүйелеуге ұшырады.

4. Зерттеу тақырыбы бойынша картографиялық дереккөздерге талдау жүргізілді, ол Сырдария және Жетісу әскери желілері бекіністерінің, көшелерінің, ауылдары мен пикеттерінің нақты орналасуын анықтауға және тізімдер жасауға мүмкіндік берді. Жиналған карта материалы ArcGIS 10.1 бағдарламалық жасақтамасының көмегімен карта-схеманы жасауға мүмкіндік берді.

5. Педагогикалық эксперимент нәтижесінде мұрағаттық құжаттармен жұмыс жасауда студенттердің құзыреттілігін қалыптастыру диагностикасы жүзеге асырылды. «Қазақстанның жаңа тарихын оқыту курсына сыни ойлау әдістерін қолдану» оқу-әдістемелік құралы әзірленіп, жарияланды. Әзірлемелер университеттің оқу процесіне енгізілді. Енгізу актісі алынды.

6. Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің базасында студенттердің кәсіби құзыреттілігін дамытуға бағытталған «Тарих» және «Тарих-Дінтану» білім беру бағдарламаларының 3 курс студенттері арасында тәжірибелік-педагогикалық жұмыс жүргізілді. Қалыптастырушы экспериментке дейінгі және кейінгі нәтижелер алынды және талданды, ұсыныстар жасалды.

Алынған нәтижелердің жаңалығы мен маңыздылығы:

Оқу процесінде Ресей империясының Қазақстанның оңтүстік аумақтарын жаулап алуы бойынша мұрағаттық құжаттарды оқыту әдістемесінің мәселелері алғаш рет зерттелінді.

Жұмыста Ресей империясының Оңтүстік Қазақстанды жаулап алуы мәселесі бойынша мұрағат материалдары жинақталып, ҚР ОММ мен РМӨТМ-да анықталған, сондай-ақ құжаттар жинағында жарияланған басқа да дереккөздер жинақталады. Қолда бар дереккөздерге сыни талдау және жүйелеу жүргізілді, барлық бастапқы деректермен құжаттардың хронологиялық тізімі жасалды.

Анықталған және жүйеленген құжаттар негізінде 6B01610 «Тарих», 6B01620 «Тарих-Дінтану», 6B01510 «География – тарих» білім беру бағдарламаларының студенттері үшін «Қазақстанның жаңа тарихын оқыту курсына сыни ойлау әдістерін қолдану» оқу – әдістемелік құралы әзірленіп, сынақтан өткізілді.

Зерттеу барысында заманауи оқыту әдістеріне кешенді талдау жүргізілді және студенттермен практикалық сабақтарда ең көп қолданылатын технологиялар шеңбері анықталды:

1) келесі педагогикалық әдістерді қамтитын сыни ойлау технологиясы: «Білемін, білгім келеді, білдім» кестесі, INSERT (белгілермен оқу), «қосу, алу, қызықты» кестесі (PMI), ойлау карталары (жады картасы), Джигсо, аналитикалық және тұжырымдамалық кестелері;

2) проблемалық оқытуды "Write around" технологиясы және дәлелді эссе құрастырды;

3) кейс-стади технологиясы;

4) Ақпараттық технологиялар: Kahoot оқыту платформасы, бағалау құралы ретінде Quizizz веб-сервисі пайдаланылды.

Зерттеу тақырыбы бойынша негізгі өзекті мәселелерді анықтау үшін ЖОО студенттері мен оқытушылары арасында сауалнама жүргізілді. Ол үшін бірнеше блоктан тұратын арнайы сұрақтар әзірленді: жалпы сипаттағы мәселелер; оқу процесінде мұрағаттық дереккөздерді қолдану бойынша сұрақтар; оқытудың заманауи әдістерін қолдану бойынша сұрақтар; тарих сабақтарында мұрағаттық құжаттарды енгізу бойынша оқытушылардың ұсыныстары мен ұсынымдары.

Диссертациялық зерттеудегі жаңалық - зерттеу, картографиялық материалды сабақтарда қолдану болып табылады. Алғаш рет Сырдария, жаңа Қоқан және Жетісу Әскери желілерінің бойында орналасқан негізгі бекіністер, жайлаулар, пикеттер мен қоныстардың тізімі жинақталып, жүйеленді. Осы кезеңдегі қолда бар картографиялық материалдың негізінде сабақтарда қолдануға арналған карта-схема жасалды. Карта схемасы ArcGIS 10.1 бағдарламалық жасақтамасының көмегімен жасалды. «XIX ғасырдың екінші жартысындағы Түркістан желілерін нығайту жүйесі» карта-схемасы Қазақстан мен Орта Азияның оңтүстік аумақтарына қатысты Ресей империясының жаулап алу саясатын айқын көрсетеді.

Зерттеу барысында студенттердің сыни ойлауын дамыту үшін Қазақстанның жаңа тарихын оқыту курсындағы мұрағаттық құжаттардың рөлі ашылып, көрсетілді.

Ғылымның даму бағыттарына немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкестігі:

Диссертациялық зерттеу мынадай құжаттардың талаптары мен ұсынымдарына сәйкес жүргізілді: «Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі №319-III Заңы (01.09.2022 ж. жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен); «Мұрағат – 2025» мемлекеттік бағдарламасы; «Рухани жаңғыру» бағдарламасы; «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы.

Докторанттың әрбір жарияланымды дайындауға қосқан үлесі (диссертация авторының үлесі жарияланымның жалпы көлемінің пайыздық қатынасында көрсетілген):

Орындалған жұмыстың нәтижелері 11 ғылыми жұмыста, оның ішінде Scopus дерекқорына кіретін журналда жарияланған 1 мақалада (Q1 және процентілі 87); Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің ғылым және жоғары білім саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитетінің нәтижелерін жариялау үшін ұсынылған журналдарында жарияланған 3 мақалада, РФДИ базасының журналдарында жарияланған 2 мақалада; Қазақстанның халықаралық және республикалық ғылыми-практикалық конференцияларының 4 материалында; 1 оқу-әдістемелік құралда көрсетілген.

Барлық жарияланымдар зерттеу барысында дайындалды.

SCOPUS ғылыми өлшем базасына енген ғылыми жарияланымдар:

1. Создание системы военных укреплений на юге Казахстана в середине XIX века и их роль в осуществлении политики Российской империи // Былые годы, №3, 2022. – Б. 1140–1152 -<http://dx.doi.org/10.13187/bg.2022.3.1140> (бірлескен Отепова Г.Е. – 15%, Контев А.В., Садыкова А.М. – 10%, Жакибаева Г.Б. – 75%).

ҚР ҒЖБМ ҒЖБСК тізбесіне енген басылымдар:

1. Диагностика и перспективы использования студентами архивных документов на занятиях истории // Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. Педагогика. Психология. Социология сериясы, №2, 2021. – Б. 61-71 (бірлескен Отепова Г.Е. – 20%, Омарова В.К. – 10%, Жакибаева Г.Б. – 70%);

2. Применение технологии проблемного обучения «Write around» на практических занятиях со студентами // Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. Педагогика. Психология. Социология сериясы, №2, 2022. – Б. 128-141 (бірлескен Отепова Г.Е. – 20%, Омарова В.К. – 10%, Жакибаева Г.Б. – 70%);

3. Технологии и приемы критического мышления как средство развития профессиональных компетенций студентов на практических занятиях по истории // Торайғыров университетінің Хабаршысы. Педагогикалық сериясы, №4, 2022. – Б. 191-205 (бірлескен Отепова Г.Е. – 10%, Каримова А.Е., Масакбаева С.Р., Тасагил А. – 30%, Жакибаева Г.Б. – 60%).

Шетелдік рейтингтік басылымдардағы және ғылыми журналдардағы жарияланымдар:

1. Завоевательная политика России на юге Казахстана в середине XIX века: изучаем архивные документы // «XVI – XX ғасырдың басындағы Ресейдің шекаралық аймақтарындағы саяси, әлеуметтік-экономикалық және этносаралық процестері» халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары. БашГУ, Уфа, 1-4 маусым 2020. – Б. 256-262 (бірлескен Отепова Г.Е. – 30%, Жакибаева Г.Б. – 70%);

2. Источники редкого фонда Национальной библиотеки РК по изучению Оренбургского края // «Орынбор өлкесі тарихи-мәдени құбылыс ретінде» жалпы тақырыбын талқылауға арналған «Он бірінші Большаков оқулары» Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясы. Оренбург, 31.03-1.04, 2022. – Б. 138-142 (бірлескен Отепова Г.Е. – 30%, Жакибаева Г.Б. – 70%).

Қазақстан Республикасындағы халықаралық, республикалық ғылыми конференцияларда жарияланған ғылыми еңбектер:

1. Историографические аспекты проблемы присоединения территории Южного Казахстана к Российской империи // Т. Рысқұловтың 125 жылдығына арналған «Педагогикалық білім берудің заманауи трендтері» атты VII Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының еңбектері. Тараз, 26 желтоқсан, 2019. - Б. 75-80 (бірлескен Отепова Г.Е. - 30%, Жакибаева Г.Б. – 70%);

2. Методические аспекты использования архивных документов в процессе преподавания истории // Жас ғалымдардың, магистранттар, студенттер мен мектеп оқушылардың «XX Сәтбаев оқулары» атты Халықаралық ғылыми конференциясының материалдары. Павлодар, 2020. - Б. 168-174 (бірлескен Отепова Г.Е. – 20%, Жакибаева Г.Б. – 80%);

3. Использование технологии критического мышления на занятиях для работы с архивными документами // «Әлемдік өркениетті дамытудағы әл-Фараби еңбектерінің мұрасы» көрнекті ғалым-ойшылы әл-Фарабидің 1150 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. Павлодар, 12-13 қараша, 2020. - Б. 531-534 (Жакибаева Г.Б. – 100%);

4. Модернизация исторического сознания студентов через использование архивных материалов на занятиях истории // Алтын Орданың 750 жылдығына арналған жас тарихшылардың Республикалық форумының материалдары. Павлодар, 25-26 қараша, 2020. - Б. 140-143 (бірлескен Отепова Г.Е. – 20%, Жакибаева Г.Б. – 80%).

Оқу-әдістемелік құралы:

1. Жакибаева Г.Б., Отепова Г.Е. Использование методов критического мышления в курсе преподавания новой истории Казахстана. Оқу әдістемелік құралы / Г.Б. Жакибаева, Г.Е. Отепова. – Павлодар: ППУ, 2022. – 84 б. (бірлескен Отепова Г.Е. – 30%, Жакибаева Г.Б. – 70%).